

MUZEJ ZA UMJETNOST I OBRT U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ – PRILOG POZNAVANJU POVIJESTI MUZEJA

DR. SC. ARIJANA KOPRČINA

Muzej za umjetnost i obrt
arijana.koprcina@muo.hr

Razdoblje Drugoga svjetskog rata i Nezavisne Države Hrvatske (NDH-a) u kontekstu djelovanja Muzeja za umjetnost i obrt te drugih muzeja u Hrvatskoj nedovoljno je istražena tema.¹ Iako se nerijetko pretpostavlja da su muzeji i kulturne ustanove bili mirne ili barem mirnije oaze u nestabilnim vremenima, politička zbivanja i događanja na državnoj razini nisu ih mimoišla. Utjecaj političkog odlučivanja i odluke državnih vlasti NDH-a tijekom Drugoga svjetskog rata obilježili su muzejsku povijest, na što se u poslijeratnom razdoblju nadovezala politika nove države Demokratske Federativne Jugoslavije, poslije FNRJ-a, koja je također provodila izrazito političko odlučivanje. Stoga su razdoblje ratnih godina i Nezavisne Države Hrvatske sa svojom problematikom te razdoblje poraća u novoj državi Jugoslaviji sa svojim posebnostima ostavili neizbrisiv trag do današnjeg vremena.

Nezavisna Država Hrvatska, stvorena pod utjecajem nacističke Njemačke i fašističke Italije, proglašena je 10. travnja 1941. godine. Proglasio ju je Slavko Kvaternik, prvo službeno u Banskim dvorima u 13 sati,² potom na Radiju Zagreb proglasom

u 14 sati dok su u istočni dio grada ulazile njemačke trupe. Istoga³ ili sljedećega dana⁴ Slavko Kvaternik uputio je brzojav Adolfu Hitleru s molbom za priznanje NDH-a (što je postignuto 15. travnja). Dva dana poslije, 12. travnja, svi službenici morali su obvezatno prisegnuti NDH-u, što su učinili i svi zaposlenici Hrvatskoga narodnog muzeja za umjetnost i obrt, a 15. travnja u ranim jutarnjim satima u Zagreb je došao Ante Pavelić. Sljedeći dan, 16. travnja, imenovana je vlada, službeno nazvana Hrvatska državna vlada, u kojoj su muzeji i ustanove s kojima je Muzej surađivao, drugi muzeji i Konzervatorski zavod bili pod upravom Ministarstva bogoštovlja i nastave, poslije Ministarstva narodne prosvjete.

Prvi ministar bio je Mile Budak, a svu komunikaciju s muzejima i odluke Ministarstva provodio je zaseban odjel, Pododsjek za visoke škole i znanstvene zavode, poslije Odjel za visoke škole i znanstvene zavode, kojim je od početka nove vlasti upravljao pročelnik dr. Božidar Murgić. To je razdoblje većim dijelom nepoznato; monografski pregled povijesti Muzeja dosad nije cjelovito objavljen, a tek pojedini članci dijelom obuhvaćaju i razdoblje Drugoga svjetskog rata.⁵ Stoga ovaj prilog donosi uvid u tri posebne teme naznačujući tako složenost zbivanja od 1941. do 1945. godine, kao i uvid u službene procedure u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Tijekom tog razdoblja profesionalno najvažniji muzejski posao bio je popisivanje umjetnina, preuzimanje i zaštita baštine, u čemu su sudjelovali svi muzejski stručnjaci i cjelokupno osoblje Muzeja. No državne su vlasti uz profesionalnost zahtijevale i pokoravanje političkom diktatu. Dva muzeja – Muzej za umjetnost i obrt i Arheološki odjel Narodnog muzeja –

morala su predati predmete iz fundusa za diplomatske potrebe poglavnika koji se s pomoću njih želio dokazati pred Hitlerom. Taj krajnje neprofesionalan zahtjev nije se mogao odbiti, no omogućio je Muzeju stanovitu slobodu, a pojedincima opstanak unatoč zakonskim odredbama NDH-a.

ULOGA MUZEJSKIH STRUČNJAKA U POPISIVANJU UMJETNINA I DRAGOCJENOSTI

Zakonodavni okvir NDH-a i njegovo provođenje imali su presudan utjecaj na rad muzejskih ustanova. Cjelokupan zakonodavni okvir, opći i poseban, proizišao je iz potpunog preuzimanja vlasti ustaške vladajuće skupine, poglavnika i vlade NDH-a.⁶

Temeljna je bila prva odredba donesena ubrzo nakon proglašenja države; već 17. travnja 1941. godine donesena je *Zakonska odredba za obranu naroda i države*, a slijedile su ostale koje su se odnosile na očuvanje „čiste hrvatske nacije i čistog hrvatskog prostora“⁷. Njima je omogućena rasna politika i oduzimanje građanskih prava te oduzimanje imovine „nearijevcima“, u prvom redu Židovima, no odredbe su se odnosile i na Srbe, Rome i druge. Ovdje su navedene pojedine, a uz njih donesene su i ostale:

- 18. travnja 1941. *Zakonska odredba o sačuvanju hrvatske narodne imovine*
- 30. travnja 1941. *Zakonska odredba o državljanstvu*
- 30. travnja 1941. *Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti*
- 30. travnja 1941. *Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda*, kojom se uz niz zabrana Židovima predviđa i pravo poglavnika

da osobnom odlukom priskrbi državljanstvo nearijevskim osobama koje su prije 10. travnja bile „zaslužne za hrvatski narod“ – „počasno arijevstvo“

- 4. lipnja 1941. *Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda*
- 4. lipnja 1941. *Naredba o ustrojstvu i radu rasnopolitičkog povjerenstva*
- 4. lipnja 1941. *Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih tvrtki*
- 4. lipnja 1941. *Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja*
- 5. lipnja 1941. *Zakonska odredba o sprečavanju prikrivanja židovskog imetka*
- 5. lipnja 1941. *Zakonska odredba o obveznoj prijavi imetka Židova i židovskih poduzeća*
- 5. lipnja 1941. *Provedbena naredba o obveznoj prijavi imetka Židova i židovskih poduzeća*
- 27. kolovoza 1941. *Odredba o preuzimanju i upravi židovskih stanova, zgrada i imanja*
- 6. listopada 1941. *Zakonska odredba o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća*
- 25. studenoga 1941. *Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u saborne i radne logore*.⁸

Poseban zakonodavni okvir vrijedio je za umjetnine i druge vrijednosti. Umjetnine, privatne zbirke raznovrsne građe, numizmatičke i arheološke, zatim knjižnice, arhivi te druge vrijedne pokretnine, ne samo u privatnom posjedu nego i u posjedu vjerskih zajednica i drugih ustanova, bile su u središtu zanimanja Ministarstva

bogoštovlja i nastave, poslije Ministarstva narodne prosvjete. Stoga je za zaštitu baštine, pa tako i pokretnina, doneseno nekoliko uredbi koje su bile temelj postupanja s kulturnom baštinom tijekom NDH-a. Povezane s općim odredbama, njima se koristilo i za provođenje politike NDH-a, odnosno za oduzimanje imovine. Popisivanje i rad s povijesno i umjetnički vrijednom građom, arhivima, knjižnicama, umjetninama i dragocjenostima provodili su za to imenovani stručnjaci, muzejsko osoblje i zaposlenici konzervatorske službe. Pritom je bilo određeno gotovo sve, sudionici i način rada, te se pretpostavljalo prihvaćanje suradnje.

Muzejski stručnjaci i muzejsko osoblje sudjelovali su u tri vrste rada. Temeljni angažman bilo je popisivanje umjetnina, arhiva, knjižnica i drugoga u privatnom posjedu za što je bio nadležan Konzervatorski zavod. Usporedno s tim popisivala se i preuzimala građa iz pravoslavnih crkvi i manastira na prostoru NDH-a što je bilo u nadležnosti Muzeja za umjetnost i obrt. Treći vid popisivanja odnosio se na sudjelovanje u povjerenstvima za popis zlata i dragocjenosti oduzetih Židovima i Srbima, što je bilo u nadležnosti policije i poslije Hrvatske državne banke, o čemu se najmanje zna.

Sva poduzimanja u vezi s umjetninama tijekom NDH-a nadovezuju se na propis iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije. Riječ je o *Uredbi o čuvanju starina i prirodnih spomenika*⁹ donesenoj 25. srpnja 1940. godine, koja je bila temeljni dokument o čuvanju baštine na prostoru Banovine Hrvatske u okviru Kraljevine Jugoslavije. Njome se pokušao dobiti uvid u privatne umjetničke i druge zbirke, baštinske i prirodne vrijednosti, ali i uvid u tržište umjetnina. *Uredbom* je bilo propisano osnivanje

konzervatorskih zavoda i sistematizacija radnih mjesta prema kvalifikacijama i iskustvu (konzervator je morao imati doktorski rad iz kulturno-historijskih nauka i dvanaest godina konzervatorske ili muzejske prakse, asistent konzervatora diplomu iz kulturno-historijskih nauka, stručni ispit i tri godine konzervatorske ili muzejske prakse). Sažeto, *Uredbom* su bili „zaštićeni svi pokretni i nepokretni kulturno-historijski (arheološki, historijski, etnografski, arhitektonski i umjetnički) i prirodni spomenici“, o njima su se trebali brinuti „organi za zaštitu spomenika: sreska načelštva i gradska poglavarstva te Konzervatorski zavodi prema djelokrugu Uredbe“. U *Uredbi* se dalje objašnjava da su „Konzervatorski zavodi ustanove za proučavanje svih kulturno-historijskih spomenika i njihova je dužnost da sastavljaju i vode popis tih spomenika“¹⁰.

Neposredno nakon donošenja *Uredbe* 1940. godine Konzervatorski zavod zatražio je financiranje četiriju stalnih radnih mjesta (konzervatora, asistenta konzervatora, tajnika i podvornika)¹¹ koja su popunjena tijekom 1941. godine. Zavod je od početka 1941. godine postupno profesionaliziran, usprkos pokušaju Gjuro Szabe da nastavi prijašnju praksu honorarnih zapošljavanja. Premda je početkom 1941. godine v. d. konzervatora Gjuro Szabo pokušao kao honorarnog asistenta zaposliti dr. Ivana Bacha,¹² on je odbijen uz obrazloženje da je već zaposlen kao kustos u Muzeju za umjetnost i obrt. Stoga je u ožujku za stalno zaposlen Tihomil Stahuljak kao asistent konzervatora.¹³ Tijekom prve polovice 1941. godine Zavod je vodio v. d. konzervatora Gjuro Szabo, potom je 1. listopada funkciju preuzeo dr. Ljubo Karaman,¹⁴ imenovan još u kolovozu¹⁵.

Međutim, najvažnije za daljnja zbivanja u vezi s pokretninama bilo je to što je *Uredbom o čuvanju starina i prirodnih spomenika* od 25. srpnja 1940. godine bilo propisano vođenje popisa spomenika, pa i pokretnina, te je njome određeno da „ukoliko se vlasnik spomenika ne bi dovoljno brinuo za održavanje, može se spomenik izvestiti. Ako je spomenik pokretan, on će se prenijeti na čuvanje u nadležni Muzej“¹⁶.

Na spomenutu *Uredbu o čuvanju starina i prirodnih spomenika* iz 1940. godine nadovezuju se propisi NDH-a. Prvi dokument o zaštiti baštine u NDH-u bio je *Proglas u svezi zaštite umjetničkih i povijesnih predmeta od uništenja*¹⁷ koji je Konzervatorski zavod uputio Ministarstvu bogoštovlja i nastave 10. svibnja 1941. godine, a njime se propisivalo obvezatno čuvanje baštine.

Nakon *Proglasa* istog dana uslijedio je dopis Ministarstvu bogoštovlja i nastave naslovljen *Kulturno-povjesni i umjetnički predmeti u privatnim zbirkama*.¹⁸ U dopisu se navodi da su uspostavom NDH-a prešli ili prelaze u vlasništvo ili posjed državnih vlasti brojni objekti sa svojim „uredjajem“ ili pojedini predmeti koji su nekoć bili u posjedu privatnika ili bivših vlasti. Među njima nalaze se oni koji imaju veće ili manje kulturno-povijesno značenje. Dalje se navodi: „U interesu napretka hrvatske znanosti i razvitka hrvatskih muzeja kojima su upravo te privatne zbirke svojim obilatijim novčanim sredstvima preotimale važne umjetničke ili povijesne predmete, bilo bi potrebno da se spomenuti predmeti privatnih zbirki, bez obzira da li su vlasništvo ili samo u upotrebi državnih vlasti sada izluče iz upotrebe i predaju na čuvanje državnim muzejima, u kojima je tim predmetima jedino mje-

sto.“¹⁹ Predlaže se da se za pregled zbirki i ocjenu umjetnina uspostavi povjerenstvo sastavljeno od stručnjaka Konzervatorskog zavoda i raznih muzeja. Dopis su potpisali v. d. konzervatora Gjuro Szabo, ravnatelj Hrvatskoga narodnog muzeja za umjetnost i obrt Vladimir Tkalčić, ravnatelj Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja dr. Milovan Gavazzi i ravnatelj Hrvatskoga narodnog historičkog muzeja dr. Viktor Hoffiler.²⁰

Sve spomenuto bilo je podloga *Zakonskoj odredbi o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* proglašenoj 12. svibnja 1941. godine (*Zakonska odredba Poglavnika broj LXXVIII-135 Z. p. / 1941.*).²¹ Navedenom *Odredbom* bilo je propisano da su „sve državne, samoupravne i vjerske ustanove dužne brižljivo čuvati odnosno pohranjivati na sigurna mjesta. Isto vrijedi i za privatne osobe koje posjeduju bilo kakve starinske umjetničke, kulturno-povjesne i prirodne spomenike, pa i one koji imaju izričiti porodični pa i osobni karakter“. Nadalje se navodi da „ustanove i privatnici koji ne bi mogli sami brižljivo čuvati svoje starinske umjetničke, kulturno-povjesne i prirodne spomenike imadu ih predati bilo kojem hrvatskom narodnom muzeju NDH koji će im za to izdati pismenu potvrdu o primitku odnosno o kupnji u ime NDH“²². Treća važna odluka donesena za vrijeme NDH-a koja se odnosi na pokretnu baštinu bila je odluka Ureda za podržavljene imetak od 12. lipnja 1942. godine kojom se hrvatski državni muzeji ovlašćuju za izlučivanje i besplatno preuzimanje predmeta u smislu *Odredbe* od 12. svibnja 1941. godine.²³ Zasad nije poznato koliko je ta odluka bila provođena.

POPISIVANJE PRIVATNIH ZBIRKI

Na temelju navedenoga pristupilo se osnivanju povjerenstava za popisivanje privatnih zbirki koja su se sastojala od članova iz Konzervatorskog zavoda i članova iz pojedinih muzeja. Popisivači su dobili pismene punomoći koje je potvrdio Konzervatorski zavod te službene legitimacije koje su potvrđivale redarstvene vlasti.²⁴ U vezi sa *Zakonskom odredbom o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* poslije je izdano i *Upozorenje vlasnicima starina* kojim je objašnjena procedura popisivanja, sugerirala se dobrobit vlasnika zbirki, dobronamjernost popisivača te se očekivala suradnja s vlasnicima.²⁵

Procedura se odvijala tako da je Konzervatorski zavod upućivao izaslanike da predmete popišu, snime i prouče.²⁶ Potom su vlasnicima predane potvrde, odnosno popisi umjetnina kao informacija o tome što posjeduju, a predmeti su trebali ostati u posjedu vlasnika. U slučaju prodaje umjetnine ili starinskog predmeta predviđeno je pravo prvokupa Gradskog poglavarstva ili Kotarske oblasti za nadležni muzej odgovarajućeg profila.²⁷ No, razumljivo, pojedinci, vlasnici zbirki, bili su nepovjerljivi. Stoga je 23. svibnja 1941. godine Konzervatorski zavod zatražio pomoć Redarstvenog ravnateljstva u popisivanju umjetničkih i kulturno-povijesnih predmeta.²⁸

Poznato je da je Konzervatorski zavod dao punomoći u nekoliko navrata. Prvi put, 17. svibnja 1941. godine, učinio je to za sljedeće popisivače: Vladimira Tkalčića, ravnatelja Muzeja; Ivana Bacha, kustosa; Zdenku Munk, kustosicu; Ružu Zanon,

pomoćnicu rač. knjiž.; Zdenka Vojnovića, knjižničara; Tihomila Stahuljaka, dnevničara asistenta Konzervatorskog zavoda; Mariju Hanževački, namještenicu Gradskog muzeja u Zagrebu.²⁹ Također je 30. svibnja od Redarstvenog ravnateljstva zatražio potvrde službenih legitimacija za Vladimira Tkalčića, Ivana Bacha i Zdenka Vojnovića.

Potom je Konzervatorski zavod 19. srpnja 1941. godine uputio Redarstvenom ravnateljstvu popis još pet posjednika legitimacija Konzervatorskog zavoda: Franje Buntaka, kustosa Gradskog muzeja Grada Zagreba; dr. Mirka Šepera, arhivara Hrvatskoga narodnog arheološkog muzeja u Zagrebu; Mire Sablić, kustosice vježbenice Hrvatskoga narodnog muzeja za umjetnost i obrt; dr. Držislava Švoba, kustosa Hrvatskoga narodnog historičkog muzeja u Zagrebu; te ponovno (!) Zdenka Vojnovića, knjižničara Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu.³⁰

Za treću skupinu popisivača Konzervatorski zavod uputio je 29. srpnja 1941. godine Ravnateljstvu ustaškog redarstva još deset imena posjednika legitimacija Konzervatorskog zavoda. Na popisu su bili: dr. Milovan Gavazzi, v. d. ravnatelja Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Tereza Paulić, tekstilna restauratorica Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Katarina Elegović Zaić, knjigovođa Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Zdenka Sertić, akademska slikarica Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Ljerka Topali, kustosica Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Ljubomir Migić, službenik Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Marcel Davila, fotograf Hrvatskoga narodnog etnografskog muzeja; Anđela Horvat, profesorica na radu u Hrvatskome narodnom muzeju za

umjetnost i obrt; Marcel Gorenc, profesor na radu u Hrvatskome narodnom muzeju za umjetnost i obrt; te Zvonimir Jovan, na radu u Hrvatskome narodnom muzeju za umjetnost i obrt.³¹

O samom popisivanju izvijestio je pročelnik Pododsijeka za visoke škole i znanstvene zavode dr. Božidar Murgić 26. srpnja 1941. godine dajući *Izvjestaj o provedbi Zakonske odredbe Poglavnika od 12. svibnja 1941.*³² u kojemu navodi „da su izaslanici muzeja najvećom brzinom popisali privatne zbirke, neki su ih odmah dali u pohranu u muzej“. Ističe zbirku dr. Artura Marića koja je pohranjena u Muzeju, zbirku Hinka Lederera koja je i prije *Odredbe* pohranjena u Gipsoteci te zbirku Žige Herzoga koja je bila pokradena već prije dolaska popisivača, a ono što je od zbirke preostalo pohranjeno je u Muzeju. U *Izvjestaju* se dalje navodi da je zbirka dr. Milana Marića još u privatnom prostoru, kao i zbirka Julija Königa.³³

Privatne zbirke i predmeti iz privatnog posjeda pohranjivali su se u Muzeju od 1941. godine nadalje.³⁴ Potom je u lipnju 1943. godine tadašnji v. d. konzervatora dr. Ivan Bach³⁵ pozvao privatne vlasnike da pohrane umjetnine u podrum Muzeja u kojemu je bilo uređeno sklonište od zračnih napada.³⁶ Poziv je upućen na adrese na kojima su čuvane privatne zbirke, od kojih su pojedine ostale u Muzeju i nakon pada NDH-a, nakon promjene vlasti i nastupa nove države.³⁷

POPISIVANJE GRAĐE IZ PRAVOSLAVNIH CRKVI I MANASTIRA

Popisivanje umjetničke, arhivske, knjižnične i druge građe iz pravoslavnih crkvi i manastira bilo je u nadležnosti Muzeja za

umjetnost i obrt odlukom državnog tajnika Veršića kao zamjenika ministra nastave, potaknutom posredovanjem ravnatelja Muzeja Vladimira Tkalčića i uz potvrdu v. d. konzervatora Gjura Szabe.³⁸ Odluku o nadležnosti Muzeja za pravoslavnu građu potaknuo je Vladimir Tkalčić, a podržao ga je Božidar Murgić koji je i sastavio tekst odluke.³⁹ Njome je naređeno popisivanje i prijevoz sve građe u Muzej. Građa je većinom prvo preuzimana na terenu, katkad uz suradnju popisivača iz drugih muzeja, i tek je poslije u Muzeju rađen popis. Prema riječima Vladimira Tkalčića, uz njega su popisivali Ivan Bach, Zdenko Vojnović te podvornici Josip Gjekić i Marijan Gionechetti. Iz Konzervatorskog zavoda podvornik Ivan Kanižanec, iz Arheološkog muzeja dr. Mirko Šeper, preparator Jakov Pavelić i podvornici Nikola Kasun i Antun Tuđan, iz „Histijskog muzeja“ dr. Držislav Švob te iz Etnografskog muzeja asistent Marcel Davila i podvornik Josip Novak.⁴⁰ U Muzej je dopremljeno sve iz pravoslavnih crkvi i manastira o čemu je Tkalčić svjedočio na saslušanju nakon promjene vlasti i nastupa države Jugoslavije. Naveo je da je preuzeta građa iz fruškogorskih manastira: Beočina, Bešenova, Đipše, Grgetega, Hopova, Jaska, Krušedola, Kuveždina, Privine Glave, Rakovca, Ravanice, Šišatovca, Petkovice i Velike Remete. Preuzeta je građa iz Gomirja i Plaškog, iz parohijskih crkvi u Srijemu, iz Patrijaršijskog dvora i triju pravoslavnih crkvi u Karlovcima te s drugih lokaliteta. Iz njegovih se riječi saznaje da je Muzej bio ovlašten preuzeti samo građu iz crkvenih objekata, stoga je numizmatičku zbirku iz Karlovaca preuzeo dr. Mirko Šeper. Preuzimala se liturgijska i crkvena oprema, ali i knjižnice, arhivi te sve vrijednosti u crkvenom

objektu ili manastiru i ubrzo su muzejski prostori bili popunjeni. Popis predmeta redovito je davan predstavnicima manastira⁴¹ u skladu sa *Zakonskom odredbom o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske*. Predmeti su nakon dopreme u Muzej uzastopno obrađivani te je 1945. godine uspostavljena Komisija za primopredaju pravoslavnih predmeta u Muzeju za umjetnost i obrt.⁴²

POPISIVANJE ZLATA I DRAGOCJENOSTI

Za vrijeme NDH-a u nekoliko navrata organizirana su popisna i kontrolna povjerenstva za popis zlata, srebra i dragocjenosti oduzetih Židovima i Srbima. Riječ je o popisima podržavljene i nepodržavljene imovine.⁴³ Popisivanje se obavljalo u prostorima policije (Redarstveno ravnateljstvo) i poslije Hrvatske državne banke. Popisivanja su provodili razni državni i bankovni službenici, redovito službeno imenovani u ime institucija, a tek u pojedinim slučajevima bilo je propisano sudjelovanje zaposlenika muzeja.

Već u svibnju 1941. godine Konzervatorski zavod moli Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu pregled zaplijenjenih zlatnih predmeta umjetničke i kulturno-povijesne vrijednosti, u prvom redu starog novca i nakita. U dopisu od 23. svibnja navedeno je da je „prilikom predaje zlatnine zagrebačkih Židova u ruke hrvatskih državnih vlasti sakupljeno i takvih koje imaju povijesnu ili umjetničku vrijednost (starinski novac, umjetnički izrađeni nakiti itd.)“ te Konzervatorski zavod moli da se stručnjacima Hrvatskoga narodnog muzeja i Konzervatorskog zavoda dopusti pregled

radi izlučivanja za zbirke Muzeja.⁴⁴ Potom 26. svibnja 1941. godine Božidar Murgić također piše da se kod Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu u Petrinjskoj ulici nalaze zaplijenjeni umjetnički predmeti, pa i oni od zlata i srebra (starinski sagovi, porculan, staklo, posebno zlatnina), pod nadzorom savjetnika Britvića koji je suglasan da sve prvo pogledaju muzejski stručnjaci te moli profesora (neimenovanoga) da se založi kod ministra Artukovića za dozvolu da se vrijedne stvari izluče za Muzej.⁴⁵

Krajem godine, 9. prosinca 1941., započelo je popisivanje oduzetih dragocjenosti u prostorijama Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Petrinjskoj 7. Isprva u rad povjerenstva nisu bili uključeni muzejski stručnjaci, nego tek od 20. prosinca sudjeluju Vladimir Tkalčić, Ivan Bach, Marcel Gorenc i Zdenka Munk. Može se pretpostaviti da je odluka o uključivanju Muzeja povezana s ranijom prepiskom iz svibnja 1941. godine, no čini se da postupanje nije bilo jasno utvrđeno jer su 20. prosinca Vladimir Tkalčić i Ivan Bach preuzeli neke predmete za Muzej i potom ih 23. prosinca Ravnateljstvu vratili natrag.⁴⁶ Nakon toga početkom siječnja 1942. godine Muzej obavještava Povjerenstvo za preuzimanje novca i dragocjenosti kod Ravnateljstva za javni red i sigurnost o promjeni izaslanika te su kao predstavnici Muzeja imenovani Mira Sablić i Marcel Gorenc, a njihovim zamjenicima Vladimir Tkalčić, Ivan Bach i Zdenka Munk.⁴⁷

Potom je od ožujka 1942. godine uslijedilo popisivanje novca i dragocjenosti u Uredu za podržavljene imetak u čemu nije sudjelovao Muzej.⁴⁸ Međutim, sredinom te godine, 12. lipnja, Ured za podržavljene imetak donio je odluku o tome da se hrvatski državni muzeji ovlašćuju za izlučivanje i besplatno preuzimanje predmeta

u smislu *Odredbe* od 12. svibnja 1941. godine.⁴⁹ Zasad nije poznato koliko je bilo prihvaćeno provođenje te odluke.

Zlatom i dragocjenostima upravljalo se neprofesionalno te je već koncem 1942. godine Ministarstvo državne riznice provelo istragu o rukovanju dragocjenostima, započetu 15. i završenu 30. prosinca 1942. godine, uz ispitivanje svjedoka.⁵⁰ Također, pojedinci uključeni u popisivanja, osposobljeni za ocjenjivanje zlata i nakita, propitali su financijsku isplativost dotadašnjeg načina preuzimanja dragocjenosti. Tako je koncem 1942. godine Josip Zlatarić, član Povjerenstva za procjenu dragocjenosti koje se predaju Hrvatskoj državnoj banci, uputio prijedlog državnom rizničaru, odnosno nadstojniku Bariću. Predložio je podjelu preuzete imovine prema materijalima smatrajući da određene vrste predmeta treba ponuditi na prodaju, a one u oštećenom stanju pretopiti tako da se dobiju sredstva za Hrvatsku državnu banku u obliku plemenitih kovina.⁵¹

Početkom 1943. godine sve su dragocjenosti bile predane Hrvatskoj državnoj banci⁵² te su se, odlukom ministra državne imovine, morale ponovno razvrstati.⁵³ Čini se da tijekom 1943. u tim poslovima Muzej nije sudjelovao, nego tek 1944. godine. Ministar državne riznice NDH-a u svibnju 1944. godine donio je odluku o *Povjerenstvenom razvrstavanju dragocjenosti i novca i ujedno primopredaji Hrvatskoj državnoj banci u polog* u prostorijama Hrvatskoga vjeresijskog zavoda u Zagrebu u kojoj su prihvaćeni prijedlozi iz 1942. godine. Odlukom je propisano i sudjelovanje predstavnika Hrvatskoga državnog muzeja za umjetnost i obrt. Muzej je zamoljen da predloži stručnjake, te je 6. lipnja odlučeno da mogu prisustvovati i preuzimati predmete i novac predstavnici

Muzeja dr. Vladimir Tkalčić, ravnatelj, i Mira Sablić, kustosica, a njihovim zamjenicima imenovani su Marcel Gorenc, kustos, i Olga Klobučar, kustosica.⁵⁴ Dragocjenosti su razvrstavane prema posebnom rasporedu – zlatnici, predmeti od zlata, predmeti od zlata s dragim kamenjem, a kamenje se razvrstavalo prema vrsti i kvaliteti, na prvome mjestu briljanti. Posebnom naredbom trebalo je odrediti taljenje loma. Predmeti od „proste kovine – alpaka, Argentor, China-srebro“ trebali su biti razvrstani za upotrebu i prodaju ili za lom. Posebno je važno što je odlukom bilo određeno da se predmeti za bogoslužje i novac numizmatičke vrijednosti ne predaju u polog Hrvatskoj državnoj banci i ne razvrstavaju, nego se predaju Hrvatskomu umjetničkom muzeju za umjetnost i obrt.⁵⁵ Od svibnja do srpnja 1944. godine u razvrstavanju su sudjelovali i članovi iz Muzeja, potom su odlukom ministra trebali biti pozvani samo radi preuzimanja za Muzej. Prema zapisnicima datiranim do srpnja pojedini predmeti preuzeti su za Muzej, ali nije poznato jesu li ostali u fundusu jer ih zasad nije moguće identificirati. Poslije, od srpnja do završetka razvrstavanja 30. listopada 1944. godine, čini se da je sve pregledano bilo pretopljeno.

Kratkim pregledom iznimno važne teme popisivanja umjetnina, pokretnina, zlata i dragocjenosti dobiven je uvid u načine suradnje Muzeja s drugim ustanovama, u prvom redu s Konzervatorskim zavodom i drugim muzejima, ali i s državnim institucijama. Spomenuta popisivanja privatnih zbirki i građe iz pravoslavnih crkvi i manastira većinom su poznata stručnoj javnosti, dok je sudjelovanje u povjerenstvima za popis zlata i dragocjenosti većini nepoznat dio muzejske povijesti.

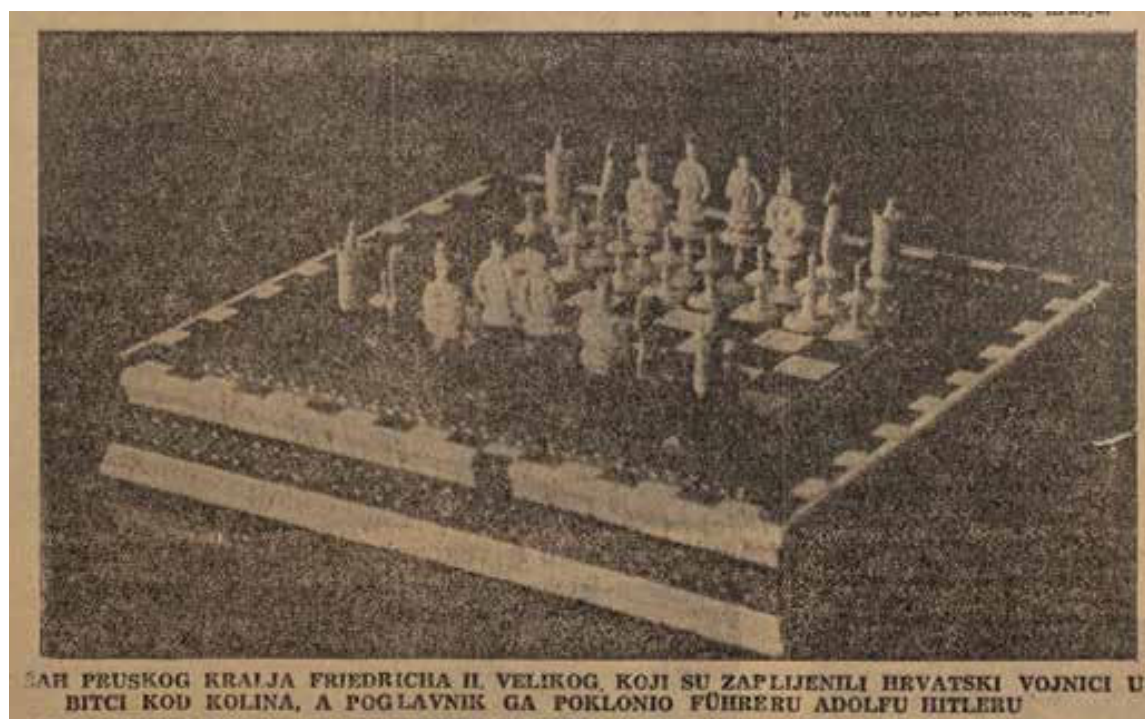
NASTUP NOVE DRŽAVE – MUZEJSKI PREDMETI KAO DIPLOMATSKI POKLONI FÜHRERU

Poglavnik Ante Pavelić, poglavar Nezavisne Države Hrvatske, imao je s pomoću ministarstava i ostalih državnih tijela svu moć i utjecaj u odlučivanju u svim područjima pa tako i u kontekstu djelovanja kulturnih ustanova. Interes poglavnika i afirmacija nove vlasti u podlozi su darovanja muzejskih predmeta Führeru što je u organizacijskom dijelu proveo njegov izaslanik Božidar Murgić. Ta kratka i krajnje neprofesionalna epizoda dosad nije isticana, gotovo da ni stručnoj javnosti nije poznato da su predmeti iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt također bili poklonjeni Hitleru. Sve je organizirano odmah nakon proglašenja nove države.

Hrvatska vlada imenovana je 16. travnja, a dan nakon njezina imenovanja, 17. travnja, Božidar Murgić došao je u Muzej po nalogu poglavnika i od ravnatelja Vladimira Tkalčića preuzeo četiri muzejska predmeta, uz primjedbu „da ih treba izbrisati iz inventara“⁵⁶. Vjerojatno je njegovu dolasku prethodilo neko objašnjenje, možda i pisana komunikacija, ali ona nije poznata. No, zna se da je preuzeo kutiju inventarne oznake MUO 2620, kašmir-šal inv. oznake MUO 5394, orijentalni tekstil inv. oznake MUO 5384 i orijentalni tekstil inv. oznake MUO 7790. Dva predmeta (kašmir-šal inv. oznake MUO 5394 i orijentalni tekstil inv. oznake MUO 7790) poslije su vraćena u Muzej i nalaze se u fundusu.

Riječ je bila o izboru diplomatskih poklona za prvi posjet Ante Pavelića Adolfu Hitleru koji ga je primio u društvu Hermannu Göringa 6. lipnja 1941. godine u planinskoj kući Berghof smještenoj u

blizini gradića Berchtesgadena. Susret je pripremilo Ministarstvo vanjskih poslova, predvidjelo razne političke teme, a na kraju susreta predani su pokloni, što iznimno dobro prikazuje njemački filmski žurnal s najvažnijim detaljima susreta, pa tako i predajom tih poklona, uz vidljivo oduševljenje Hitlera i Göringa.⁵⁷ Tom prilikom u pratnji Ante Pavelića bili su ministar dr. Andrija Artuković, poslanik u Berlinu dr. Branko Benzon, državni tajnici dr. Mladen Lorković i dr. Vladimir Košak te podmaršal Vladimir Laxa.⁵⁸ Osim spomenutih, u službenom izaslanstvu u Salzburgu tijekom raznih susreta tog dana bili su i dr. Vjekoslav Vrančić, Ivan Werner, Mato Jagatić, Adolf Sabljak i šest ustaša koji su bili Pavelićeva osobna pratnja.⁵⁹ O svemu su izvještavale i tadašnje novine, tako *Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta* 10. lipnja donosi fotografije poklona i popratne „povelje Führeru“ (sl. 1 – 3).⁶⁰ Glavni pokloni bili su zastava i šah Fridrika II. Velikog iz fundusa Arheološkog odjela Narodnog muzeja, zaplijenjeni tijekom Sedmogodišnjeg rata. Zastava je zaplijenjena tijekom Bitke kod Kolina 18. lipnja 1757. godine u kojoj je habsburška vojska porazila snage pruskog kralja Fridrika II. Velikog, a u muzejski fondus došla je kao dar Župnog ureda u Gospiću. Šah Fridrika II. Velikog zaplijenio je kao dio većeg tereta potpukovnik Stjepan Kovačić, predak obitelji Antuna pl. Vakanovića koji je šah darovao Arheološkom odjelu Narodnog muzeja.⁶¹ Premda je objavljeno da je Hitleru darovana i „stara umjetnička kutija“⁶², dosad nije spominjano da je izuzeta iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt.⁶³ Fotografija kutije objavljena je u novinama, dok se tekstil nigdje ne spominje.⁶⁴ Muzejska inventarna knjiga

Slika 1. Šah pruskog kralja Fridrika II. Velikog iz fundusa Arheološkog odjela Narodnog muzeja, zaplijenjen tijekom Sedmogodišnjeg rata (ne u Bitci kod Kolina), dar obitelji Antuna pl. Vakanovića. Izvor: „Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog“, Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta 116, 10. lipnja 1941. Presliku izradio Vedran Benović, Muzej za umjetnost i obrt.

Figure 1. The chess of the Prussian King Frederick II from the Archaeological Department of the National Museum's holdings, confiscated during the Seven Years' War (not in the Battle of Kolin), a gift from the family of Antun pl. Vakanović. Source: "Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog," Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta 116, June 10, 1941. Copy made by Vedran Benović, Museum of Arts and Crafts.

kutiju opisuje kao „kasetu, politiranu, od smeđeg drva, stranice ornamentirane intarzijom od ebanovine i slonove kosti, geometrijski i stiliziranim grančicama, uspravni bridovi od slonove kosti“. Bila je namijenjena za pribor za pisanje i sadržavala je nekoliko pretinaca.⁶⁵ Budući da se tekstil ne spominje, a inventarna ga knjiga opisuje kao „fragment brokata, na crvenoj atlasnoj pozadini utkani redovi većih i manjih zvjezdica od pozlaćene i posrebrene žice“⁶⁶, može se pretpostaviti da je bio umetnut u kutiju ili je njime bila obložena unutrašnjost, što bi moglo dati

lijepu opremu kasete, no o tome nema podataka.

Predmeti su iz Muzeja preuzeti odmah nakon nastupa nove države, već u travnju. Očito se njihovom povijesnom vrijednošću željelo istaknuti značenje onoga komu su namijenjeni i tako se, s gledišta ustaških vlasti, dodatno približiti središtu moći. Stoga ne iznenađuje što su predmeti predviđeni za dar bili izloženi uzvanicima tijekom poglavnikova primanja u Banskim dvorima 19. travnja, što njemački opunomoćeni general Edmund Glaise von Horstenau opisuje riječima: „Niz lijepih

Slika 2. Kutija/kaseta za pribor za pisanje iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt. Izvor: „Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog“. Presliku izradio Vedran Benović, Muzej za umjetnost i obrt.

Figure 2. Box/Casket for stationery from the Museum of Arts and Crafts' holdings. Source: "Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog." Copy made by Vedran Benović, Museum of Arts and Crafts.

baroknih prostorija svjedoči o staroautrijskoj zapadnoj kulturi. U jednoj sobi bili su poslagani muzejski predmeti: oružje baruna Trenka⁶⁷ kao poklon Göringu i vrlo lijep šah predviđen za rođendanski poklon Führeru.⁶⁸ Njemački opunomoćeni general možda je znao da su Pavelića trebale primiti dvije najviše osobe Trećeg Reicha, ali nije utvrđeno jesu li predmeti trebali biti poklon za Hitlerov rođendan (20. travnja) ili za drugu priliku. No poznato je da je Pavelić početkom lipnja 1941. godine zamolio primanje kod Hitlera te primio poziv za 6. lipnja kada se dogodio prvi diplomatski susret s Hitlerom u pratnji Göringa te darovanje iznimno vrijedne muzejske građe.⁶⁹

Vlasti su očito očekivale poslušnost, predaja darova iz fundusa nije mogla biti odbijena, no sudjelovanje u svemu nave-

denome, dosljedno provođenje naloga i dobri odnosi s nadređenima, u prvom redu s Ministarstvom nastave, omogućili su ravnatelju Vladimiru Tkalčiću slobodnije poslovanje, a katkad i zaobilaženje pravila. Vjerojatno je ostanak Zdenka Vojnovića u Muzeju, unatoč odredbi NDH-a, proizišao iz tih povlastica.

STATUS ZDENKA VOJNOVIĆA

O Zdenku Vojnoviću mnogo je toga poznato, bio je vrhunski intelektualac i erudit, stipendist francuske vlade prije Drugoga svjetskog rata, priznati teoretičar i promicatelj suvremene muzeologije, a bio je i ravnatelj Muzeja od 1952. do 1954. godine.⁷⁰ Premda je bio poznati muzealac, nepoznati su detalji njegove karijere tijekom NDH-a kada je unatoč rasnim zakonima opstao i nastavio raditi u Muzeju. Podatci o njegovu podrijetlu uobičajeno ne bi trebali biti istraživačka tema, no u kontekstu razumijevanja događanja tijekom NDH-a upućuju na nepoznatu stranu muzejske povijesti.

Zdenko Vojnović počeo je volontirati u knjižnici Muzeja 1940. godine, a početkom veljače 1941. dobio je mjesto dnevničara knjižničara. Potom je, poput svih službenika u NDH-u, 12. travnja položio prisegu NDH-u i sudjelovao u svim muzejskim obvezama. Sudjelovao je u popisivanju umjetnina s Vladimirom Tkalčićem, Ivanom Bachom, Zdenkom Munk i Ružom Zanon te je dobio i iskaznicu Konzervatorskog zavoda koju je potvrdilo Redarstveno ravnateljstvo, odnosno policija.⁷¹

Međutim, 4. lipnja 1941. godine proglašena je i 5. lipnja objavljena *Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja*.⁷² Muzej je

Slika 3. Povelja predana uz diplomatske poklone, datirana 2. svibnja 1941. godine. Posveta na njemačkom jeziku u hrvatskom prijevodu iz 1941. godine glasi: „Graditelju novog svjetskog poretka / zaštitniku pravde / vođi Adolfu Hitleru / u znak zahvalnosti i vjernosti hrvatski narod. / Zagreb dne 2. svibnja 1941. / Dr. Ante Pavelić.“ Izvor: „Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog“. Presliku izradio Vedran Benović, Muzej za umjetnost i obrt.

Figure 3. Charter presented with diplomatic gifts, dated May 2, 1941. The dedication in German in the Croatian translation from 1941 reads: “To the builder of the new world order / protector of justice / leader Adolf Hitler / as a sign of gratitude and loyalty, the Croatian people. / Zagreb on May 2, 1941 / Ante Pavelić, PhD.” Source: “Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog.” Copy made by Vedran Benović, Museum of Arts and Crafts.

Naredbu primio 16. lipnja 1941. godine od Pododsjeka za visoke škole i znanstvene zavode nadležnog Ministarstva bogoštovlja i nastave. Zatraženi su i podatci o zaposlenima. Ravnatelj Tkalčić promptno je odgovorio navodeći osim sebe i ostale zaposlene uz napomenu da prema vlastitim izjavama nitko nema nearijevske pretke. Navodi zaposlene Ivana Bacha, Ružu Zanon, Zdenku Munk, Tomu Bogdanića, Josipa Gjekića i Marijana Gionechettija.⁷³ Također tvrdi da ostalih službenika nema i ne navodi Zdenka Vojnovića (!).

Na temelju *Naredbe o utvrđivanju rasne pripadnosti* trebalo je od svih službenika prikupiti izjave o rasnom podrijetlu te o rasnom podrijetlu njihovih bračnih drugova. Trebalo je napraviti i poseban popis „nearijevskih“ i sumnjivih osoba i sve poslati u Ministarstvo. Uz *Naredbu* Ministarstvo je dalo i uputu o tome koga treba odmah otpustiti iz službe⁷⁴ te uputu da otpušteni službenici ne trebaju biti navedeni na popisima.

Upravo tako postupio je Vladimir Tkalčić. Nakon što je Zdenko Vojnović ispunio obrazac u kojemu navodi da je njegov pokojni otac bio Židov i tek nakon što je pripremljen obrazac s popisom službenika s „nearijevskim predcima“ na kojemu je bilo Vojnovićevo ime (a obrasce nije potpisao Tkalčić kao ravnatelj), razriješio ga je dužnosti i o razrješenju obavijestio Ministarstvo bogoštovlja i nastave, Kancelariju Muzeja, Glavni računarski ured i Računski sud.⁷⁵ Vojnović više nije bio zaposlen, Muzej nije imao „nearijevskih“ službenika i prema uputi Ministarstva njegovo ime nije trebalo biti na popisu službenika. Međutim, čini se da obrasci s podacima iz *Naredbe o utvrđivanju rasne pripadnosti* nisu bili poslani izvan Muzeja.

Prema sadašnjim saznanjima, za daljnji razvoj događaja bilo je presudno to što je nakon Vojnovićeva zapošljavanja u veljači 1941. godine od Muzeja tek krajem lipnja (25. lipnja) zatražena potvrda o plaćenju „vojnici“ datirana 19. lipnja,⁷⁶ odnosno o davanju za one koji su iz zdravstvenih razloga bili oslobođeni služenja vojske što je bio i Vojnović. Budući da se otpuštanje iz službe i traženje plaćene vojnice odvijalo usporedno, dokumenti o njegovu razrješenju očito nisu bili provedeni, tako da Muzej na temelju plaćene vojnice poslije šalje Ministarstvu nastave odluku o poništenju razrješenja,⁷⁷ što je potvrdio i Računarski dvor stavljanjem izvan snage odluke o razrješenju 23. listopada 1941. godine.⁷⁸

Međutim, neodređen status i neizvjesnost trajali su tijekom 1941. godine. Nezaposleni Zdenko Vojnović od lipnja je do kraja 1941. godine radio u Muzeju i surađivao s Konzervatorskim zavodom, obavljao muzejska zaduženja i tek katkad dobio naknadu za pomoć na tim poslovima. Njegov status počeo se rješavati početkom 1942. godine kada je Muzej obavijestio Računarski dvor Zagreb o „imenovanju Zdenka Vojnovića“⁷⁹. Usporedno s tim, za razumijevanje događanja nije nevažno to što je 19. siječnja raspušteno Rasno političko povjerenstvo.⁸⁰ Vojnovićev status zaista je bio riješen kada je postao ugovorni knjižničar početkom rujna 1942. i konačno u lipnju 1943. godine kada je postao knjižničar vježbenik.⁸¹ Potom je početkom veljače 1944. godine zatražio imenovanje knjižničarom,⁸² istodobno kada je Zdenka Munk zatražila imenovanje kustosom,⁸³ da bi zajedno već 20. veljače pobjegli u partizane, u zadnji tren izbjegavši uhićenje.⁸⁴

Analizirajući sve navedeno u kontekstu okvira NDH-a, nameće se pitanje kako je

takav razvoj događaja bio moguć. Muzej je u svim službenim odnosima bio izravno podređen Ministarstvu bogoštovlja i nastave i Pododsjeku za visoke škole i znanstvene zavode te se nameće pretpostavka o podršci tog tijela. Pročelnik Pododsjeka bio je dr. Božidar Murgić koji je bio sklon Muzeju i Vladimiru Tkalčiću,⁸⁵ a također je sustavno potvrđivao godišnje ocjene o radu pojedinaca. Tako je početkom 1943. godine potvrdio⁸⁶ da je Vojnović od veljače 1941. godine bio neprestano zaposlen u Muzeju iako je vjerojatno znao za prekid u radu. Također, Zdenka Munk navodi u svojoj biografiji, u kojoj opisuje partijski put tijekom ilegale u Zagrebu, da je nju i Vojnovića „ondašnji Pročelnik Ministarstva upozorio / zaprijetio da neka se čuvamo jer ako se u muzeju što dogodi da ćemo visjeti“⁸⁷. Navedeno upućuje na njegovo poznavanje njihova rada, a oboje su bili ljevičari i komunisti, te na svijest o nedopuštenom djelovanju na koje „Pročelnik Ministarstva“ nije utjecao. Objašnjenje odlučivanja kao i događanja u cjelini zasad nije poznato, a vjerojatno se nalazi u osobnim odnosima, u prvom redu između Vladimira Tkalčića i Zdenke Munk⁸⁸ te Zdenka Vojnovića koji joj je bio životni suputnik. Najveći utjecaj na provođenje ili zaobilaženje procedure imao je Vladimir Tkalčić, uz nezaobilaznu podršku Ministarstva nastave.

Zaključno, tri istaknute teme, jedna trajno prisutna tijekom sve četiri godine trajanja NDH-a i dvije gotovo nepoznate epizode, tek naznačuju složenost događanja u Muzeju za umjetnost i obrt tijekom NDH-a. Neosporno je to da su vješto upravljanje ravnatelja Tkalčića i njegov dobar odnos s vlastima bili podloga poslovanju bez većih vidljivih problema. Međutim, dobri odnosi nastavljeni su i poslije, bili su podloga

za neopterećen prijelaz u novu državu, Demokratsku Federativnu Jugoslaviju i potom Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, u kojoj je Muzej zadržao temeljnu profesionalnu ulogu određenu na prvome mjestu brigom za baštinu.

BILJEŠKE

¹ U literaturi su rijetki cjeloviti osvrti na događanja povezana s kulturnom baštinom tijekom Drugoga svjetskog rata. Vidi: Ante Grubišić, „Spašavanje kulturne baštine tijekom Drugog svjetskog rata na osječkom području“, *Povijest u nastavi* 33, br. 1 (2022): 245–276; Martina Juranović Tonejc, *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine* (Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2021), 185–227.

² Nada Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika: Sjećanja Slavka Kvaternika* (Zagreb: Golden marketing, 1997), 150.

³ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2022), 59.

⁴ Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika: Sjećanja Slavka Kvaternika*, 30.

⁵ Anđela Horvat, „Tkalčić i konzervatorski rad“, u: *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*, sv. I, ur. Ivan Bach (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1955), 209–216; Stanko Staničić, „Zdenka Munk – mjesto i uloga u hrvatskoj muzeologiji“, *Informatica Museologica* 32, br. 1/2 (2001): 31–36; Sanja Grković, „Vladimir Tkalčić i fotografsko dokumentiranje baštine“, *Informatica Museologica* 49 (2018): 110–119; Jasmina Fučkan, „Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu kao generator novih institucija u vrijeme ravnatelja Vladimira Tkalčića (1933. – 1952.)“, *Etnološka istraživanja* 27 (2022): 36–56.

⁶ Nada Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, *Časopis za suvremenu povijest* 30, br. 3 (1998): 431.

⁷ Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, 175.

⁸ Te i druge odredbe u: Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, 431. Detaljno

o uredbama i njihovim odjecima u: Ivo Goldstein i Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, 2., dopunjeno izdanje (Zagreb: Profil, 2024).

⁹ „Uredba o čuvanju starina i prirodnih spomenika“, u: *Zbirka zakona i uredba* 14, sv. I–XII, br. 1–659 (1940), 645–648; Martina Juranović Tonejc, „Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne države Hrvatske“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33/34 (2009/2010): 16; Juranović Tonejc, *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*, 181–183.

¹⁰ „Uredba o čuvanju starina i prirodnih spomenika“, 645–648.

¹¹ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Središnja dokumentacija s područja kulturne baštine (dalje: MKM – SDKB), Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 35/1940.

¹² Isto, 7/1941.

¹³ Isto, 29/1941, 45/1941, 58/1941, 83/1941.

¹⁴ Isto, 201/1941.

¹⁵ Imenovan je 19. kolovoza 1941. godine. Isto, 167/1941.

¹⁶ „Uredba o čuvanju starina i prirodnih spomenika“, 645–648. Više o temi vidi u: Iva Pasini Tržec, „Contentious Musealisation Process(es) of Jewish Art Collections in Croatia“, *Studi di memofonte* 22 (2019): 41.

¹⁷ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 81/1941; Juranović Tonejc, „Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne države Hrvatske“, 17.

¹⁸ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 82/1941.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ A. Mataić, ur., *Nezavisna Država Hrvatska: Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*, knj. I, sv. 1–10 (Zagreb: Naklada knjižare St. Kugli, 1941), 227–228; Juranović Tonejc, *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*, 221.

²² *Nezavisna Država Hrvatska: Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*, 227–228.

²³ Hrvatski državni arhiv, fond Zbirka Božidara Murgića o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj od 1920-ih do 1940-ih (dalje: HR-HDA-1149), I – 2.10.7.

²⁴ Primjer procedure: MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 84/1941, 145/1941, 149/1941.

²⁵ Isto, 90/1941; Juranović Tonejc, *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*, 189–227.

²⁶ Opsežno u: Juranović Tonejc, „Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne države Hrvatske“, 17; Juranović Tonejc, *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*, 189–227.

²⁷ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 90/1941.

²⁸ Isto, 87/1941.

²⁹ Isto, 84/1941.

³⁰ Isto, 145/1941.

³¹ Isto, 149/1941.

³² Detaljno o *Izveštaju* u: Iva Pasini Tržec, „O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske“, *Peristil* 64 (2021): 97–113.

³³ HR-HDA-1149, I – 2.10.1.

³⁴ O pohranjenim zbirkama vidi u: Pasini Tržec, „O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji“, 97–113; Naida-Michal Brandl, *Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj: Zagreb kao studija slučaja* (Zagreb: Leykam International, 2022).

³⁵ Na toj funkciji bio je od 16. travnja 1943. do 31. siječnja 1944. godine. MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 196/1943, 37/1944.

³⁶ Dopis od 19. lipnja 1943. godine. Sadržava i popis zbirki: Erwin Weiss, Boškovićeva 2; Camilla Radovan, Mošinskoga 56; Anka Gvozdanović, Visoka 8; Vojko Schauff, Opatička 12; Lato Mihalović, Demetrova 5; Benko Horvat, Vlaška

102; Jelisava Drašković, Remetska 9; Jelka Kugli, Mesnička 3; Janko pl. Jelačić, Basaričekova 2; grofica Zlata Lubienski, Jurjevska 27; Blanka Kolmar, Jurjevska 13; ing. Marko Frangeš, Rokov perivoj 2; dr. Ivo Spevec, Trumbićeva 8; Vladimir Arko, Basaričekova 24; obitelj Josephu, Mletačka 10; Ljubica Vickerhäuser, Lopašićeva 6; dr. Vladimir i Milan Gmaz, Ilica 32; Emil Zima, Gundulićeva 8; Marija Deutsch, Solovljeva 10; grof. Fanika Kulmer, Jezuitski trg 1; Lotta Marić, Hatzova 2 ili 4; obitelj Gerersdorfer, Demetrova 7; Emil pl. Laszowski, Krajiška 17; dr. Franjo bar. Sallis-Saavis, kanonik biskup, Kaptol; Antun Ullrich, Ilica 54; dr. Erich Alexander, Mihanovićeva 32. Isto, 205–43.

³⁷ Razdoblje poraća u novoj državi obradila je Antonija Dejanović, također za potrebe skupa u sklopu *Pilot-projekta utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata*. O privatnim zbirkama nakon Drugoga svjetskog rata vidi: Pasini Tržec, „Contentious Musealisation Process(es) of Jewish Art Collections in Croatia“, 44–45.

³⁸ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 143/1941.

³⁹ Arhiv Muzeja za umjetnost i obrt (dalje: Arhiv MUO), Arhiv *Tkalčić*, saslušanje 15. listopada 1945.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto; Arhiv MUO, Arhiv *Tkalčić*, zapisnik od 15. svibnja 1946.

⁴³ O oduzimanju razne imovine detaljno u: Goldstein i Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, 168–202.

⁴⁴ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 86/1941.

⁴⁵ HR-HDA-1149, I – 2.10.3.

⁴⁶ Hrvatski državni arhiv, fond Ministarstvo državne riznice NDH, Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove, Ured za podržavljani imetak (PONOVA) (dalje: HR-HDA-1076), 3.15, kut. 1745, fascikl Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, omoti izručeni Povjerenstvu za razvrstavanje.

⁴⁷ Arhiv MUO, Urudžbeni zapisnik, br. 9, 1942., dopis od 7. siječnja 1942.

⁴⁸ HR-HDA-1076, 3.15, kut. 1745, fascikl Ured za podržavljani imetak, omoti izručeni Povjerenstvu za razvrstavanje omota, cesije izručene Uredu za podržavljani imetak (76/L od 8-II 1944).

⁴⁹ HR-HDA-1149, I – 2.10.7.

⁵⁰ HR-HDA-1076, 3.15, kut. 1746.

⁵¹ Dopis od 25. studenoga 1942. godine. HR-HDA-1076, 3.15, kut. 1747, spis 2629/42.

⁵² HR-HDA-1076, 3.15, kut. 1747.

⁵³ Odluka od 12. svibnja 1943. godine. HR-HDA-1076, 3.15, kut. 1747, spis 22338/43.

⁵⁴ Naredba od 22. svibnja 1944. godine. HR-HDA-1076, 2.3, kut. 573, spis T 898.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Arhiv MUO, Urudžbeni zapisnik, br. 238, 1941.

⁵⁷ Ljerka Dulibić i Iva Pasini Tržec, „TransCultAA: Diplomatic Gift-Giving in the Age of Fascism – the Case of The Independent State of Croatia“ (Zagreb: Strossmayer Gallery of Old Masters, Croatian Academy of Sciences and Arts, 2018), <https://exhibit2.transcultaa.eu/> (pristupljeno 25. srpnja 2024.). Virtualna izložba donosi filmski žurnal: *Die Deutsche Wochenschau*, br. 562, Das Bundesarchiv, Abteilung Filmarchiv, Berlin, 10. lipnja 1941., DW 41/0562.

⁵⁸ „Povijesni sastanak u Berghofu. Pojediniosti posjeta kod Führera koji je Poglavnika neobično srdačno dočekao“, *Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta* 115, 9. lipnja 1941., 8.

⁵⁹ Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, 171.

⁶⁰ „Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog“, *Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta* 116, 10. lipnja 1941., 5; „Njemački tisak o Poglavnikovom putovanju“, *Hrvatski narod: glasilo hrvatskog ustaškog pokreta* 116, 10. lipnja 1941., 5.

⁶¹ Isto.

⁶² Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, 172.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Fotografija objavljena u članku: „Povijesni podaci o zastavi i šahu Fridricha Velikog“, 5.

⁶⁵ Inventarna oznaka MUO 2620.

⁶⁶ Inventarna oznaka MUO 5384.

⁶⁷ Zastava je bila zamotana na barjak koji završava kopljem, mogla je izgledati kao oružje. Prema usmenoj predaji, iz Fridrikova šatora oba je predmeta, zastavu i šah, zaplijenio barun Trenk. Prema: Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, 172.

⁶⁸ Edmund Glaise von Horstenau, *Zapisi iz NDH*, prir. Peter Broucek (Zagreb: Disput, 2013), 95.

⁶⁹ Matković, *Povijest Nezavisne države Hrvatske*, 171.

⁷⁰ Stanko Staničić, „Zdenko Vojnović: prilog povijesti Muzeja za umjetnost i obrt“, *Informatica Museologica* 38, br. 1/2 (2007): 96–103.

⁷¹ MKM – SDKB, Zbirke starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskog zavoda, 84/1941.

⁷² Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, 437.

⁷³ Arhiv MUO, Urudžbeni zapisnik, br. 278, 1941.

⁷⁴ Isto, br. 279, 1941.

⁷⁵ Isto, br. 283, 1941.

⁷⁶ Isto, br. 294, 1941.

⁷⁷ Zatraženo 23. srpnja, primljeno rješenje 12. kolovoza. Isto, br. 370, 1941.

⁷⁸ Isto, br. 732, 1941.

⁷⁹ Isto, br. 7, 1942.

⁸⁰ Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, 440.

⁸¹ Arhiv MUO, Personalni dosje *Zdenko Vojnović*, „Kretanje u službi“.

⁸² Arhiv MUO, Urudžbeni zapisnik, br. 50, 1944.

⁸³ Isto, br. 48, 1944.

⁸⁴ Staničić, „Zdenko Vojnović: prilog povijesti Muzeja za umjetnost i obrt“, 99.

⁸⁵ O pozitivnom stajalištu Božidara Murgića svjedoči Tkalčić 1945. godine. Prema: Arhiv MUO, Arhiv *Tkalčić*, saslušanje 15. listopada 1945.

⁸⁶ HR-HDA-216, kut. 1472.

⁸⁷ Arhiv MUO, Personalni dosje *Zdenka Munk*, „Biografija“.

⁸⁸ Zdenka Munk u svojoj biografiji navodi da je rođena kao izvanbračno dijete liječnika Zlatka

Tkalčića i Vere Munk na temelju čega se može pretpostaviti neka povezanost s Vladimirom Tkalčićem. Međutim, neovisno o tome, Vladimir Tkalčić nesebično je podržavao oboje imajući pritom objektivnih razloga za zabrinutost, pa i strah za vlastitu egzistenciju. Prema: Arhiv MUO, Personalni dosje *Zdenka Munk*, „Biografija“.

THE MUSEUM OF ARTS AND CRAFTS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA – A CONTRIBUTION TO KNOWING THE HISTORY OF THE MUSEUM

The paper provides an insight into the insufficiently researched history of the Museum of Arts and Crafts during the time of the Independent State of Croatia (1941–1945), when the Museum's activities were entirely dependent on state authorities. The legislative framework and official procedures of the NDH, which determined at that time the most important museum work – cataloguing works of art from private collections, were investigated. The article summarises the provisions and laws of the NDH that were the basis for confiscating art, but also the basis for handling and cataloguing art in private collections, as well as art and other valuables in Orthodox churches and monasteries, which was the responsibility of the Museum of Arts and Crafts, and the basis for the third, unknown type of work – the participation of museum experts in certain commissions for the inventory of gold and valuables taken from Jews, Serbs and others, which was the responsibility of the police and the Croatian National Bank. Listing of the collections was the responsibility of the Conservation Institute, and was carried out by experts from various museums, depending on the characteristics of the collection. The paper also deals with the topic of diplomatic gifts from the collection of the Archaeological Department of the National Museum and the Museum of Arts and Crafts that Ante Pavelić presented to Adolf Hitler, as well as the survival and work of the museum librarian Zdenko Vojnović, Jewish through the paternal line, whom the director Vladimir Tkalčić skilfully kept in the Museum until 1944, when Vojnović fled to the Partisans.